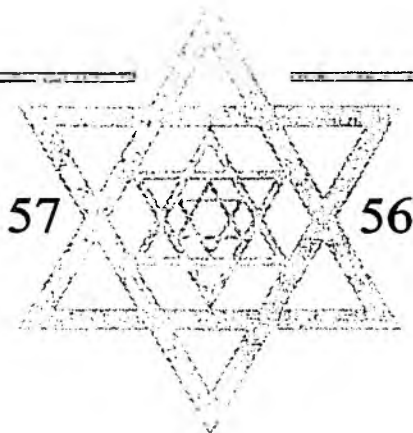

REVITALIZACIJA

**MALIH
JEVREJSKIH
OPŠTINA
U SRBIJI**

REVITALIZATION

**OF SMALL
JEWISH
COMMUNITIES
IN SERBIA**

PINKAS 9

Tema: **Osnovni pojmovi
iz judaizma**

JEVREJSKI ŽALOBNI OBIČAJI

priredila **DANIJELA DANON**

JEWISH MOURNING CUSTOMS

**SAVEZ JEVREJSKIH OPŠTINA JUGOSLAVIJE
BEOGRAD**

maj 1996. godine

UVODNA NAPOMENA

Razrađujući projekat „Revitalizacija malih jevrejskih opština u Srbiji“ došli smo na ideju da članovima jevrejske zajednice, pre svega u malim opštinama, ponudimo nekoliko desetina kratkih, interesantnih tekstova sa jevrejskom tematikom, pogodnih za čitanje, ali i za organizovanje razgovora u opštinama. U arhivi Saveza pronašli smo pripremljene tekstove iz perioda 1976 – 1986. godine, a preuzeli smo obavezu da pripremimo i nove.

Komisija za kulturu i obrazovanje Saveza i Odbor projekta će narednih meseci odštampati tekstove u sveskama (pinkasima) o temama iz jevrejske istorije (opšte i jugoslovenske), iz umetnosti i nauke, o problemima holokausta, antisemitizma, jevrejskog identiteta i sl...

Urednici

PINKAS 9

NAZIV: **Jevrejski žalobni običaji**
AUTOR: **Danijela Danon**
IZDAVAČ: **Savez jevrejskih opština Jugoslavije**
UREDNICI: **Simha Kabiljo i Miša David**
LEKTOR / KOREKTOR: **Simha Kabiljo**
KOMPJUTERSKA PRIPREMA: **Damir Plovanić**
ŠTAMPA: **Štamparija C.O.L.E.**

TIRAŽ: 300 primeraka
Maj 1996. godine, Beograd

Ovaj materijal izabrala je i prevela
Danijela Danon, asistent rabina,
zaposlena u Savezu jevrejskih op-
ština Jugoslavije

JEVREJSKI ŽALOBNI OBIČAJI

Razrađujući propise *Tore* o tugovanju dece za roditeljima, roditelja za decom i članovima porodice, rabini su doneli niz propisa koji određuju način ponašanja ožalošćenoga i odnos drugih lica prema ožalošćenome. Svi ti propisi stimulišu nežan odnos prema umirućem i duboku brigu za ožalošćenu porodicu. Oni ujedno omogućavaju ožalošćenom da u periodu žalosti bude oslobođen svakodnevnih briga i aktivnosti.

HEVRA KADIŠA (sveto udruženje):

Udruženje koje se bavi svim poslovima oko pranja i sahrane mrtvaca naziva se *Hevra Kadiša*. Članovi ovog udruženja obilaze i bolesnike, pružaju im utehu, siromašnima obezbeđuju lekara i lekove, pripremaju ožalošćenju porodici prvi ručak posle sahrane i sl. Ovi poslovi uvek su se smatrali važnom verskom dužnošću, pa su ih obavljale ugledne ličnosti. Prva *Hevra Kadiša* osnovana je u Pragu u drugoj polovini 16 veka. Ranije su članovi *Hevra Kadiše* radili bez ikakve naknade, dobrovoljno, a kasnije, naročito u velikim opštinama, bilo je i plaćenih službenika.

BIKUR HOLIM (poseta bolesnika):

Jedna od mnogobrojnih društvenih obaveza kojoj su Jevreji dali i religiozno obeležje. Dužnost Jevrejina je da obiđe bolesnog suseda ili prijatelja bez obzira na rasu, veru ili imovno stanje. Rabini su davali detaljna uputstva kako treba obavljati posete. Suvilšne posete treba izbegavati, jer one mogu više da naškode nego pomognu bolesniku. Posetilac treba da zaboravi na svoje navike i da misli samo na dobro bolesnika.

“Uđite raspoloženi jer su njegovo srce i njegove oči usmerene ka onome koji ulazi.” (*Orhot hajim- Način života*, Rabi Eliezer ben Jichak iz Vormsa)

Poseta mora biti celishodna. Ako je reč o siromahu, treba ga pored utešnih reči, snabdeti onim što mu je potrebno. Imućnog treba tešiti i olakšati mu stanje saosećanjem.. Po jevrejskoj etici ništa nije toliko dragoceno kao ljudski život i treba učiniti sve da bi se sačuvao i produžio. Propisi nalažu da se i Šabat mora prekršiti da bi se pomoglo bolesniku čiji je život i opasnosti.

“Ako je dete staro jedan dan teško bolesno, prekrši Šabat. Međutim, zbog mrtvaca, pa makar se radilo i o kralju Davidu, ne smeš kršiti Šabat.” (*Talmud*, Traktat o Šabatu, 15,16 str.)

Rabini su odredili veoma stroga pravila koja se tiču posete bolesnika. Ozbiljno bolesne ne treba posećivati prva i poslednja tri časa u toku dana, jer se to vreme najčešće koristi za posete lekara (*Majmonid, Mišne Tora*). S obzirom da su prva tri dana ozbiljne bolesti najkritičnija, zabranjena je poseta svih osim najbliže rodbine.

ROFE (lekar):

Lekar je po jevrejskom shvatanju etike dužan da učini sve da bi produžio život bolesnika. Čak i u beznadežnim slučajevima mora da ga leči kao da će ozdraviti. Zabranjena je eutanazija (grčki - lepa smrt), ubrzavanje smrti iz samilosti. ZAŠTO? Eutanazija se i u civilnom i jevrejskom zakonu smatra ubistvom. Iako ne postoji direktna biblijska zapovest koja zabranjuje ubijanje “iz samilosti”, obično se kao opravdanje za ovu zabranu citira postupak kralja Davida u vreme velike bitke kod Gilboe, protiv Filistejaca. Jedan mladi čovek je prišao kralju Davidu rekavši mu da ga je teško ranjen kralj Saul zamolio da ga ubije jer više nije mogao trpeti strašne bolove. David je naredio da pogube mladića, rekavši: “Uzeo si život Božjeg pomazanika”.

ŠINUJ 'AŠEM (promena imena):

U slučaju teške bolesti kada su izgledi za ozdravljenje mali, pribegava se meri koja za-dire u mistiku. Bolesniku se tada menja ime, ili se njegovom dodaje još neko, simbolično, npr. Hajim (život), Jahiel (Bog oživljava), Rafael (Bog leči) itd. ZAŠTO? Menjanje imena se u *Talmudu* spominje kao jedna od četiri stvari koje menjaju sudbinu čoveka, a to su: milosr-đe, molitva, promena imena i promena delovanja.

GOSES (umirući):

Lice na smrti naziva se *goses*. Samrtnika ne treba ostavljati samog. Prisustvo se sma-tra za veliku *micva*. ZAŠTO? Samrtniku pre svega ne treba dozvoliti da se prepusti samrt-nim mislima. Drugi razlog zbog kojeg se zahteva prisustvo ljudi pored samrtne postelje mo-že se objasniti na osnovu verovanja koje je bilo široko rasprostranjeno u srednjem veku. Smatralo se da se u trenutku smrti razvija borba između anđela i demona za dušu umiru-ćeg. Jevreji su verovali da je demonima onemogućen pristup umirućem kad nad njim stra-žari ljudsko biće.

Kad nastupi smrt, sin ili neko od članova porodice, pažljivo sklapa oči i usta pokojni-ka. ZAŠTO? Ovaj običaj potiče od Grka i Rimljana. Platon u svom dijalogu *Fedon*, piše da je Krito Sokratu, nakon njegove smrti sklopio oči i zatvorio usta. Jevreji navode obećanje dato Jakovu da će mu nakon smrti njegov sin Josef sklopiti oči.

Nakon smrti zatvaraju se usta. Pre nego što nastupi samrtno kočenje donja vilica se podvezuje kako bi usta ostala zatvorena.

Telo se zatim stavlja na pod, pokriva čaršavom, a blizu glave se pali sveća. ZAŠTO? Or-todoksi običavaju da dvadeset minuta nakon smrti telo spuste na pod. Za ovaj postupak po-stoje dva razloga. Stavljanje tela na hladan pod usporavalo je njegovo raspadanje na toploj klimi. Takođe se smatralo da se polaganjem tela pokojnika na zemlju, ispunjava biblijsko proročanstvo: "Prah si bio i prahom ćeš postati". Dve hiljade godina star običaj paljenja sve-ća objašnjava se kao ukazivanje poštovanja umirućem, jer postoji mistično verovanje da pla-men sveće olakšava put duši na nebo. Drugo objašnjenje je da svetlo sveće drži zle duhove na odstojanju. Kabalisti su poznati po tome da oko tela pale 26 tankih sveća; dvadeset šest je numerička vrednost hebrejske reči JHVH, jednog od Božjih imena.

MET MICVA:

Met micva je naziv za pokojnika koji je ostao bez rodbine, koja bi bila dužna da se sta-ra o sahrani. Obavljanje poslova oko sahrane *met micva*, smatra se izuzetno dobrim delom (*micva gedola*).

ANINUT (hebranen - žaliti):

Aninut je period od smrti do sahrane pokojnika. Ožalošćeni rođak naziva se *onen* i on ima poseban status. Ne jede meso, ne pije alkoholna pića i u potpunosti se posvećuje pokoj-niku i poslovima oko sahrane. Oslobođen je mnogih verskih dužnosti kao što su molitva, stavljanje tefilina i sl. Za dete koje nije napunilo 30 dana života ne primenjuje se *aninut*.

Zabranjeno je tešiti ožalošćenog neposredno nakon gubitka voljene osobe. ZAŠTO? Tal-mudski rabini su upozoravali: "Ne tešite osobu dok njegov umrli leži ispred njega." Nepo-sredno posle gubitka drage osobe, ožalošćeni je u stanju šoka i rabini su smatrali da tad ni-je spreman za utehu. U prvim trenucima nakon gubitka drage osobe, uteha izgleda neprime-nerena, a ožalošćeni bi se još mogao i uvrediti zbog našeg pokušaja da ublažimo za njega ne-nadoknadivi gubitak.

U periodu *aninuta* ima raznih običaja. Jedan od njih je da se izbacuje voda iz kuće u kojoj se dogodio smrtni slučaj. Na taj način se objavljuje nečija smrt. ZAŠTO? Jevreji ne vo-le da budu nosioci loših vesti. S druge strane prosuta voda predstavlja upozorenje *kohanim* (sveštenicima), da moraju ostati udaljeni najmanje šest stopa od kuće, da bi po jevrejskom zakonu ostali ritualno čisti. Treće objašnjenje kaže da se na taj način sprečava duh umrlog, koji još neko vreme kruži oko tela, da napadne rodbinu preminulog. Voda ga drži na uda-ljenosti.

Uobičajeno je da se ogledala pokriju ili okrenu prema zidu. ZAŠTO? U narodu se veru-je da treba sprečiti pokojnika da se ogleda, kao i da ne treba dozvoliti ožalošćenom da vidi svoj tužni lik u ogledalu, jer bi ga to još više ožalostilo. Ima tumačenja da ogledalo predsta-vlja taštinu, pa mu nema mesta u trenucima žalosti.

KEVOD 'AMET (poštovanje mrtvaca):

Običaj je da se telo pokojnika ne ostavlja samo. Ono se čuva danju, noću, praznikom i subotom. Ovaj čin ima veliki značaj pa se *šomerim* (čuvari), oslobađaju svih drugih verskih dužnosti. ZAŠTO? Po jevrejskoj tradiciji, ljudsko biće je po svetosti izjednačeno sa svitkom *Tore*. Kao što se prema svitku *Tore* odnosimo sa pobožnošću i dok je čitamo u sinagogi i dok se odmara u kovčegu, tako se i osoba koja je preminula mora tretirati sa dužnim poštovanjem. Stražarenje pored tela je oblik iskazivanja tog poštovanja.

TAARA ILI REHICA (čišćenje ili pranje):

Naziv za ritualni obred pranja leša koji se obavlja pre sahrane. Zasniva se na biblijskom citatu "...tako odlazi kako je i došao" (Koelet gl. 5/15). Pošto čoveka kupaju kada se rodi, treba ga okupati i kada umre.

Pranje po pravilu obavljaju članovi *Hevra Kaditše*, u zasebnoj kući ili prostoriji kapele na groblju. *Rohacim* (oni koji peru), odnose se prema telu sa najvećim poštovanjem. Za vreme pranja neprekidno gori sveća.

Obred pranja započinje polaganjem tela na kameno ležište na koje je prostrt čaršav. Topla voda se sipa na svaki deo tela, počev od glave prema nogama.

Kosa se pere i češlja a nokti čiste. Čaršav služi za sušenje pojedinih delova tela, tako da ruke ne dodiruju telo. Posle pranja telo se umota u čiste čaršave, dobro osuši i zatim oblači u posmrtno odelo.

TAHRIHIM (hebrejski: karoh - umotati):

Tahrithim je posmrtna odeća od belog lanenog platna u koju se oblači telo preminulog. Prema propisima sastoji se najviše iz sedam delova a najmanje iz tri i šije se bez poruba, čvorova i džepova, sa širokim šavovima. ZAŠTO? U talmudsko i post-talmudsko vreme pojam uskrsnuća i života nakon smrti, zaokupljao je veliku pažnju Jevreja toga doba. Verovalo se da je oblačenjem pokojnika u široke i labavo vezane delove odeće njemu olakšano uskrsnuće i nastavak onostranog života. Oblačenje pokojnika u klasično odelo i danas se smatra besmislicom i paganskim običajem koji poštuju samo pripadnici drugih religija. Uzice koje drže posmrtno odelo nisu vezane u čvor, niti se kraj konca koji služi za šivenje odela vezuje u čvorove. ZAŠTO? Ova praksa se bazira na starom sujeverju da ono što čoveka "vezuje" to ga istovremeno i ograničava i onemogućava mu da se ponaša ispravno. Čvorovi imaju po starom verovanju skoro mističnu snagu, pa je nekad bio običaj da se kosa mlade na venčanju raspušta, da bi se tim simboličnim činom mlada oslobodila svih stega. Posmrtna odeća nema džepova, jer su za razliku od staro-egipatskih verovanja Jevreji smatrali da se imetak stečen na ovome svetu ne može preneti u drugi život. "U času čovekovog odlaska iz ovog sveta ne prate ga zlato, srebro, drago kamenje i biseri, već samo *Tora* i dobra dela."

Posmrtna odeća je najčešće bele boje, jer bela boja simboliše čistotu i opraštanje.

Pobožni Jevreji još za života pripremaju svoju posmrtnu odeću. Običaj je da se pokojnik sahranjuje sa *talitom* koji je upotrebljavao za života. *Talitu* koji je pripadao pokojniku odseca se jedna resa. ZAŠTO? Odsecanjem rese *talit* postaje neupotrebljiv i gubi kako svoju upotrebnu, tako i sakralnu vrednost. Ovim se želi pokazati da pokojnik nakon smrti nije više obavezan da poštuje jevrejske zakone. Zapovest vezana za rese glasi: "Gledaj ih i seti se božjih zapovesti". S obzirom na to da preminuli to više nije u stanju, odsecanje rese sa *talita* samo odslikava postojeću realnost.

Rabini insistiraju da se prsti na rukama umrloga moraju ispraviti. ZAŠTO? U srednjem veku je među hrišćanima pa i nekim Jevrejima vladalo verovanje da ruka stisnuta u pesnicu predstavlja znak prkosa koji onemogućava demone da napadnu preminuloga. Rabini nisu smatrali uputnim da Jevreji kopiraju ovaj paganski običaj i zato su insistirali na ispravljenim prstima. Ovaj običaj nalazi svoje objašnjenje i u midraškoj interpretaciji rabi Meira koji kaže: "Kad osoba dođe na ovaj svet njene ruke su stisnute u pesnice kao da kaže: Ceo svet je moj (u mojim rukama). Ja ću ga naslediti. Ali kad odlazi sa ovog sveta, njegove ruke su široko otvorene kao da kaže: "Nisam poneo ništa sa ovoga sveta."

U davnoj prošlosti pravili su se luksuzni pogrebi i šila se skupocena posmrtna odeća da bi se odalo poštovanje pokojniku. Veliki izdaci su dovodili siromašne porodice u težak položaj. Stoga je rabin Gamaliel, predsednik Sanhedrina (80-118. godine), naredio da se pokojnici sahranjuju u jednostavnim, platnenim odelima. Iz tog vremena potiče običaj skromnog sahranjivanja.

ARON METIM (mrtvački sanduk):

Po strogo verskim propisima, mrtvački sanduk se pravi od ravnih, neobrađenih dasaka, bez ukrasa i bez upotrebe metalnih eksera. ZAŠTO?

Metalni kovčeg se teško raspada, pa polaganje preminulog u takav kovčeg predstavlja oglušivanje o biblijsku zapovest koja kaže: "U prah ćeš se pretvoriti...".

Ravne i neobrađene daske opominju da jevrejska tradicija u svakoj prilici ističe poniznost, skromnost i jednostavnost.

Kad članovi *Hevra Kadiše* obave svoj posao, kovčeg se zatvara i više se ne sme otvarati. Bdenje nad otvorenim kovčegom koje susrećemo kod hrišćana, za Jevreje je strano. ZAŠTO? Pre 2000 godina, u ranom talmudskom periodu, vladao je običaj da se lice preminulog ostavi otkriveno tako da ga svi pre sahrane mogu videti. Ovaj običaj je dovodio u sramotan i ponižavajući položaj siromašne porodice jer nisu imali novaca da plate začine i balzamske tečnosti koje su usporavale raspadanje tela, pa bi lice pokojnika brzo pocrnelo. Rabini su uveli ovu zabranu da bi siromašne porodice pošteđeli sramote.

LEVAJA (Sprovod, pratnja):

Kod pratnje nema razlike između bogatih i siromašnih, pobožnih i grešnih. Ako ima više pratnji u jednom danu, prvo se sahranjuje onaj koji je ranije umro. Ispraćaj pokojnika na groblje smatra se izuzetno dobrim delom (*mitva*). Da bi se ova *mitva* ispunila dozvoljeno je prekidanje proučavanja *Tore*. U talmudsko vreme, povorka se na putu do rake zaustavljala šest puta. Još i danas postoji običaj da se ona zaustavlja najmanje tri puta. ZAŠTO? Jedno od objašnjenja kaže da svako zaustavljanje daje priliku ožalošćenima da ispolje oklevanje ili odbijanje da se odvoje od drage osobe koja je preminula. Postoji i verovanje da će zaustavljanje zbuniti i dezorijentisati zle duhove koji prate preminulog na njegovom putu do groba i da će se time zaštititi i pogrebna povorka.

Tih šest zaustavljanja pogrebne povorke Midraš objašnjava kao šest nivoa kroz koje prolazi čovek u toku svog života:

- U prvoj godini života dete svi maze i tetošu.
- U drugoj i trećoj godini dete je kao prase, sve oko sebe dodiruje rukama ne vodeći računa o čistoći.
- U dvadesetoj mladić je plahovit i uznemiren kao konj pred trku, licka se i čezne za ženom.
- Kada se oženi postaje poput magarca (tegli kroz život boreći se za životnim nedaćama).
- Kad dobije decu bori se kao lav (Midraš izvorno - "kao pas") da im obezbedi hranu.
- Kad ostari, poguren od tereta života (izvorno u Midrašu - "poguren kao majmun"), počinje da gubi ljudsko obličje.

Običaj je da članovi rodbine ubace u raku po tri lopate zemlje. ZAŠTO? Rodbina je odgovorna za sahranu svojih rođaka, pa time simbolično ispunjava svoju obavezu. Lopata se koristi sa zadnje strane. ZAŠTO? Da bi se istakla razlika između običnog kopanja i pravljenje rupa u zemlji i kopanja grobne rake u koju se spušta voljena osoba. Lopata se ne prenosi se iz ruke u ruku, već se spušta na zemlju. ZAŠTO? Da se nevolja ne bi prenela od jednog ka drugome. Prenosenje lopate iz ruke u ruku moglo bi se takođe shvatiti kao znak servilnosti ili gospodstva, a u prisustvu smrti su svi jednaki.

Ortodoksni Jevreji ne dozvoljavaju polaganje cveća na grob jer to smatraju paganskim običajem, mada u *Talmudu* ima dosta primera stavljanja mirođija na mrtvaca. ZAŠTO? Među nejevrejima je bilo uobičajeno da se cveće šalje u kuću preminuloga i da se nosi na sahranu. Cveće je donekle ublažavalo neprijatan miris tela, koje je zbog drugačijih običaja sahranjivano posle nekoliko dana. Jevrejski zakon je zabranjivao donošenje cveća zato što za tim nije bilo potrebe, ali i zato da bi se naglasila razlika između nejevrejskih i jevrejskih običaja.

Ekshumacija je po jevrejskoj tradiciji zabranjena. Izuzetak se čini kad se posmrtni ostaci prenose u "Svetu zemlju" ili sa nejevrejskog na jevrejsko groblje.

KEVURA (sahranjivanje):

Ostati nesahranjen po *Bibliji* je bila najveća nesreća koja je mogla zadesiti pokojnika. Čak i zločinac osuđen na smrt ima pravo da bude sahranjen. Po jevrejskim običajima i propisima sahrana se obavlja najkasnije u roku od 24 časa. ZAŠTO? Razlog nije, kao što neki misle, topla klima u Palestini, već to što se smatra da odlaganje sahrane predstavlja omalovažavanje pokojnika. Ostaviti telo pokojnika nesahranjenim i time ga izložiti vidnom procesu raspadanja predstavlja uvredu za Boga koji je čoveka stvorio po svom liku.

Sahrana se nikada ne vrši na Šabat ili Jom Kipur. ZAŠTO? Zato što ovi najsvetiji dani u jevrejskom kalendaru, zabranjuju obavljanje bilo kakvog rada. Poslovi koji se moraju obaviti oko sahrane spadaju u rad.

Nije dozvoljeno nošenje svetih predmeta (svitka Tore, teflina) na sahranu. ZAŠTO? Jer postoji biblijska izreka koja kaže: "Onaj koji ponižava siromašnoga, čini svetogrđe". Jevrejska tradicija izjednačava umrloga sa siromašnim. Donošenje svetih predmeta na grob ponižavajuće je za umrloga, jer mu se pokazuju stvari koje više ne može koristiti niti u njima uživati.

Prilikom sahrane zabranjuje se poseta drugih grobova. ZAŠTO? Jedno od objašnjenja za ovu zabranu jeste da poseta drugim grobovima odvlači našu pažnju i umanjuje poštovanje koje moramo pokazati prema preminulom na čiju smo sahranu i došli. Drugo objašnjenje za ovu zabranu leži u verovanju da u vreme sahrane na groblju kruže zli duhovi, pa nije dobro odvajati se od pogrebne povorke. Iz tog razloga groblje treba što pre napustiti.

KADIŠ (aramejski - svet):

Kadiš je prastara molitva, nastala u Palestini, odakle je prenetu u sve zemlje *galuta*. Izuzev poslednje strofe, koja je na hebrejskom, izvorni jezik *Kadiša* je aramejski, da bi bio razumljiv obličnim ljudima koji nisu znali hebrejski.

Prvobitno je *Kadiš* služio kao kratka molitva na završetku propovedi koja se držala na aramejskom. Kasnije je uveden kao završetak pojedinih delova bogoslužjenja i kao kraj javnog čitanja *Btblje* ili *Talmuda*. U 13. veku, u vreme krstaških pogroma, *Kadiš* postaje i molitva ožalošćenih. *Kadiš* je veoma stara molitva. Pretpostavlja se da se recitovala posle propovedi još pre dve hiljade godina. Pominjanje Jerusalima i razorenog Hrama, kao i jednostavan i jasan jezik bez mističnih primesa, ukazuju na činjenicu da je *Kadiš* veoma star.

Suština *Kadiša* je izjava vernosti Bogu i prihvatanje njegovog suda, u skladu sa načelom da je čovek dužan da oda hvalu i za nesreću koja ga zadesi, kao što odaje zahvalnost i za dobro. Sin pokojnika recituje naglas: "Jitgadal vejtkadaš šeme raba" (Neka se uveliča i posveti Njegovo ime). Najvažniji deo *Kadiša* je odgovor vernika koji glasi: "Jee šeme raba mevarah lealam ulalme almaja" (Neka Njegovo veliko ime bude blagosloveno na veke vekova).

Kadiš se prvobitno kazivao samo za roditelje, kasnije za ostalu rodbinu a danas za svakog umrlog. *Kadiš* se recituje stojeći, tri puta dnevno u toku jedanaest meseci u godini žalosti, kao i na godišnjicu smrti, i to samo ako postoji *minjan*. Čerke ne kazuju *Kadiš* čak i onda kad u porodici nema sinova. ZAŠTO? Obaveza žena je bila da brinu o kući i porodici. Kako se *Kadiš* morao čitati svakog dana u određeno vreme, rabini su žene oslobodili izgovaranja *Kadiša* da ih to ne bi ometalo u obavljanju kućnih i porodičnih poslova. Zbog svojih obaveza prema kući i porodici, žene ne moraju ispunjavati i mnoge druge od 613 zapovesti koje se smatraju obaveznim za muškarce. Međutim, bilo je slučajeva da su čerke kazivale *Kadiš* a da se rabinski autoriteti tome nisu protivili. *Kadiš* ima gotovo mističnu snagu, duboko je ukorenjen u svest Jevreja i čini sastavni deo njihovog života. *Kadiš* predstavlja kariku između života i smrti, jer povezuje generacije onih koji odlaze sa generacijama koje ostaju.

KERIA (hebrejski - Karoa-cepatl):

Keria je naziv za prastari običaj cepanja odeće u znak žalosti. *Keria* se obavlja stojeći. ZAŠTO? Prema jevrejskom shvatanju, žalost i nesreću treba primiti uspravno. Uspravno držanje je i biblijska zapovest. Kada je čuo za smrt članova svoje porodice, "Jov je ustao i pocepao svoju odeću." *Keria* se obično vrši u kapeli ili na groblju, kod kovčega, pre sahrane. ZAŠTO? Zato što se smatra praktičnim da se sačeka dok se svi ožalošćeni ne okupe na jednom mestu tako da rabin može nadgledati *keria*. Za oca i majku odeća se cepa sa leve strane prema srcu, a za ostalu rodbinu sa desne strane. Odeća se za oca ili majku cepa rukom, a za ostalu rodbinu nožićem, odozgo prema dole, u dužini od jednog pedlja. ZAŠTO? Jer se cepanje odeće rukom obavlja teže, pa su rabini smatrali da se na taj način uvećava muka, bol i tuga koju ožalošćeni oseća. *Keria* se obavlja i deci ispod trinaest godina. Ovaj običaj se ne vrši subotom i praznikom. Ako vest o smrti stigne posle trideset dana, *keria* se ne vrši, jedino se za oca i majku vrši uvek, bez obzira kada je stigla vest o smrti.

Cepanje odeće se od najstarijih vremena kod Jevreja smatralo znakom bola. Čuvši za smrt svog sina Avšaloma, kralj David je ustao i pocepao svoju odeću. (Šemuel, II knjiga 13/31)

II

AVELUT

Avelut počinje od trenutka završetka sahrane, kada je raka pokrivena. *Avelut* je ponašanje i duhovno stanje lica koje je u žalosti zbog smrtnog slučaja u porodici. Osoba u žalosti zove se *avel*. U *Talmudu* i rabinskoj književnosti propisuju se četiri perioda žalosti.

- 1.) ANINUT - period od trenutka smrti do završetka sahrane
- 2.) ŠIVA - period od sedam dana posle sahrane
- 3.) ŠELOŠIM - period od 30 dana posle sahrane
- 4.) ŠANA - period od godinu dana posle smrti

SEUDAT HAVRAA (hebr. obed utehe)

Seudat havraa je naziv za prvi obrok koji se priprema ožalošćenima po povratku sa sprovoda. Obrok spremaju prijatelji, susedi, članovi *Hevra Kadisha*, u skladu sa jevrejskim propisima, prema kojima je ožalošćenima zabranjeno da prvi obrok pripremaju sami. ZAŠTO? Taj običaj pruža prijateljima i susedima mogućnost da na praktičan način izraze brigu i saučešće. Smatra se, takođe, da su posle pogreba ožalošćeni u stanju takvog rastrojstva da, kada bi se prepustili sami sebi, ne bi uopšte jeli.

U *Talmudu* piše da je u staro vreme bogatima prvi obrok bio serviran u zlatnim i srebrnim košarama, a siromašnima u košarama od vrbe. Budući da su se time vredala osećanja siromašnih, rabinskim propisima je određeno da se prvo jelo svima donosi u košarama od vrbe.

Prvi obrok se sastoji od tvrdo kuvanih jaja i hleba. ZAŠTO? Ovaj obrok ima simbolično značenje. U staro vreme jaja su smatrana simbolom života i uskrsnuća. Pošto je jaje potpuno zatvoreno u ljusci, ono podseća ožalošćene na ćutanje i uzdržavanje od suvišnih razgovora. Hleb je obavezan jer se smatra glavnom hranom. U Psalmima piše "...jer hleb čoveku srce krepi..." (Psalam 104/15). Ožalošćenima se iznosilo i sočivo, po ugledu na praoca Jakova, koji je svom ocu Isaku pripremio govedu čorbu sa sočivom da bi ga utešio zbog smrti Avrama. Prema tumačenjima učenih ljudi, sočivo je okruglo kao točak, a žalost je kao točak koji se okreće i, pre ili kasnije, svakog sustiže.

ŠIVA

Šiva je period od sedam dana žalosti posle sahrane oca, majke, brata, sestre, sina, ćerke, muža, žene. Izraz "sedi šiva", opisuje ponašanje ožalošćenog prvih sedam dana žalosti. Običaj je da ožalošćeni ostanu kod kuće prvih sedam dana nakon sahrane, da sedi na podu ili na niskim klupicama, neobuveni ili u mekoj odeći. Zašto ožalošćenom nije dozvoljeno da nosi kožne cipele u periodu šiva?

"Kako su lijepe noge tvoje u obući, kćeri kneževska..." (kaže se u *Pesmi nad pesmama*, 7:2). U staro vreme obuća je predstavljala luksuz i bila je simbol senzualnosti i uživanja, pa se zabranom nošenja obuće u jevrejskoj tradiciji izražavala žalost. Ožalošćeni su u periodu *šiva* išli bos, čak i ako bi morali da napuste kuću. Međutim, kada su nejevreji počeli da izvrgavaju ruglu Jevreje koji su u slučaju žurbe izlazili iz kuće neobuveni, rabini su promenili ovaj zakon.

Ožalošćeni obično po kući idu u čarapama ili mekanim platnenim papučama.

U današnje vreme i dalje je na snazi zabrana nošenja kožnih cipela, jer se koža povezuje sa luksuzom.

Šiva se mora ispoštovati za šest najbližih članova rodbine sa kojima nas vezuje krvno srodstvo. To su otac, majka, sin, ćerka, brat, i nevenčana sestra. Čak je i *kohen* (sveštenik), obavezan da prisustvuje sahrani članova svoje porodice. Rabini su kasnije dodali obavezu da se *šiva* mora "odsediti" i za supruga ili suprugu. U *Midrašu* piše da nijedan gubitak ne pogađa čoveka tako duboko kao što je gubitak supružnika.

U toku ovih sedam dana ožalošćenome se zabranjuje svaka delatnost, kuvanje, šišanje, pranje rublja, odnosi sa ženom itd., kao i sve ostale aktivnosti koje ljudima pričinjavaju zadovoljstvo. Prema mladoj ženi ili devojci primenjuju se blaži kriterijumi.

Postoje razna tumačenja zašto prva žalost traje sedam dana. Jedno se bazira na reči ma proroka Amosa: "I pretvoriću praznike vaše u žalost", a praznici Pesah i Sukot traju po sedam dana.

Mirjam, Mojsijeva sestra, trpela je sedmodnevnu izolaciju zato što se pobunila protiv Mojsija (IV knjiga Mojsijeva 12:14-15).

Ne zna se koliko je star običaj *šiva*. Jevrejski mudraci smatraju da je stariji od potopa jer se u Bibliji spominje: "A u sedmi dan dođe potop na zemlji"... (I knjiga Mojsijeva, glava 7-10)

U Bibliji se pojam *šiva* prvi put spominje kad je umro Jakov: "...I Josif učini žalost za ocem svojim za sedam dana" (I knjiga Mojsijeva, gl. 50-10). Običaj je da svih sedam dana u kući žalosti gori sveća ili kandilo.

Iako *šiva* obuhvata sedam dana, ožalošćeni u praksi nikada ne "sedi *šiva*" svih sedam dana. Ako ožalošćeni sedi čak i kratko vreme na dan sahrane (dok još postoji dnevno svetlo), računa se da je ispunio svoju obavezu. Sedmog dana *šiva* primenjuje se isto pravilo. Ožalošćeni je dužan da sedi kraći period (oko jednog časa). *Šiva* se ne sedi za Šabat ili drugi praznik, jer ti dani iziskuju dodatne pripreme vernika, ali se ti dani ubrajaju u sedam dana "sedenja".

Posetilac koji dolazi u kuću ožalošćenog dok traje *šiva*, mora se uzdržavati od suvišnog razgovora. U principu on može odgovarati na pitanja koja mu postavi ožalošćeni, ali sam ne sme započinjati razgovor. U talnudske vreme, u Vaviloniji je vladao običaj da ožalošćeni prilikom posete pokriva glavu i lice sa kukuljicom, ostavljajući samo prostor za oči i nos. Ovo je podsećalo ožalošćene da treba da ćute, jer bi duži razgovor sa posetiocima odavao utisak da su zaboravili na svoju tugu. U Midrašu se kaže da nema veće usluge koji možemo učiniti ožalošćenom od one da ćutimo u njegovom prisustvu. U trenutku kada ožalošćeni klimne glavom, dajući do znanja da želi da ostane sam, posetiocima više nije dopušteno da ostanu pored njega.

ŠELOŠIM

Šelošim je naziv za period od trideset dana tugovanja posle smrti bliskog rođaka (oca, majke, brata, sestre, ćerke, muža, žene). Odbrojavanje počinje od dana sahrane. U tom periodu ožalošćenom je zabranjeno da nosi nova odela, da se šiša i brije, da učestvuje na zabavama i svečanostima, pa i na venčanjima i obrezivanjima. Izuzetak je rođenje vlastitog deteta. Običaj je takođe da ožalošćeni u tom periodu promeni svoje stalno mesto u hramu. Veliki praznici (Roš Hašana, Pesah, Šavuot i Sukot) ukidaju ili skraćuju *šelošim*.

Ako vest o smrti bliskog rođaka stigne u toku od trideset dana od smrti, onda je ožalošćeni dužan da se pridržava žalobnih obaveza *šiva* i *šelošim* od dana kad je primio vest. Ako ta vest stigne posle trideset dana, onda *šiva* i *šelošim* simbolično traju samo jedan sat.

Rabini su odvrćali ljude od preteranog tugovanja. Oni su govorili: "Tri dana za plakanje, sedam za tugovanje, a trideset za uzdržavanje od šišanja, brijanja i veselja". U toku trideset dana nastaje postepena promena iz stanja tugovanja i oplakivanja u stanje normalnog života. Jedino ako se radi o roditeljima, uzdržavanje traje punih dvanaest meseci.

Običaj je da ožalošćeni za vreme *šelošim* nose crno odelo, jer se crna boja smatra bojom žalosti. Legenda kaže da je Mojsije rekao Jošui: "Posle moje smrti, obuci se u crno". Šimon Hacadić (Šimon Pravednik) koji je živeo krajem IV veka pre n.e. predskazao je svoju skorbu smrt. Kad su ga upitali kako to može znati, odgovorio je: "Svakog Kipura, prilikom ulaska u svetište, pratio me je starac obučen u belo, ali danas me je pratio starac u crnom."

Ortodokсни Jevreji danas ne nose crno, a crnu traku oko ruke smatraju paganskim običajem.

Udovici je, po mišljenju rabina, dozvoljeno da se preuda ranije nego udovcu. Smatra se da usamljenički život mnogo teže pada ženi nego muškarcu. Međutim, mora proći najmanje tri meseca ukoliko žena želi da se preuda. To vreme je dovoljno da se utvrdi da li je ostala u drugom stanju, da kasnije ne bi bilo sumnji oko određivanja očinstva.

Postoje razna objašnjenja za dvanaestomesečni period žalosti. *Zohar* daje mistično objašnjenje da je duša dvanaest meseci vezana za telo. *Talmud* opet kaže da telo postoji dvanaest meseci i da za to vreme duša periodično silazi i ulazi u telo. Posle dvanaest meseci telo prestaje da postoji, duša se penje i više ne silazi.

JARCAJT (godišnjica)

Naziv za godišnjicu smrti. Ovo je izraz koji koriste aškenaski Jevreji. Sefardi upotrebljavaju izraz *anjos* ili *anju*. Toga dana se drži komemoracija za roditelje, bližu rodbinu ili u čast zaslužnih i istaknutih ljudi.

Običaj je da se na godišnjicu smrti odlazi na grob. U kući gori sveća ili kandilo 24 sata. Paljenje sveća se u ovom slučaju zasniva na biblijskoj izreci: "Vidjelo je gospodnje duša čovečja..." (Priče Solomonove, 20/27), i tumači se tako da je svetlo simbol duše i da ono izaziva kod čoveka osećaj besmrtnosti.

Mnogi poste na godišnjicu smrti. Post je izraz kajanja i ispaštanja i znak poštovanja pokojnika. Toga dana se daje milostinja i čine dobra dela.

MACEVA (hebr. nadgrobni spomenik)

Maceva je naziv za kameni spomenik koji se postavlja na grob pokojnika. Postavlja se najranije po isteku šiva, a po pravilu tridesetog dana ili 12 meseci posle smrti. Ceremonija podizanja spomenika predstavlja završetak godine žalosti.

Običaj postavljanja nadgrobnog spomenika je veoma star. Mnogo takvih spomenika je sačuvano do danas, npr. grob kralja Davida u Jerusalimu, grobovi praotaca u Hebronu, itd. U Mišni se spominje podizanje spomenika na grobu pokojnika, dok *Talmud* ne preporučuje da se pravednicima podižu spomenici, "jer njihov spomenik su njihove reči". Rabi Jonatan Ajbešic (1690-1764), jedan od najvećih poznavalaca *Talmuda* svog vremena, sastavio je za samog sebe epitaf: "Svaki prolaznik treba da pogleda šta je ovde uklesano. Čovek koji je služio za uzor vratio se u prašinu..."

Od biblijskih vremena, sve do perioda kada je podizanje spomenika postalo opšta praksa, vladao je običaj da se na grob nabaci gomila kamenja ili da se pokraj groba postavi vidljiv znak ili stubovi. Ovo se radilo iz dva razloga; da se telo zaštiti od divljih životinja i da se skrene pažnja prolaznicima, naročito sveštenicima, da se tu nalaze grobovi. Izuzev u retkim slučajevima, Jevreji su u prvih osam vekova n.e. upotrebljavali grčki ili latinski za natpise na nadgrobnim spomenicima. Hebrejski je postepeno potiskivao ove jezike i već u desetom veku u Španiji, Francuskoj i mnogim drugim zemljama bilo je natpisa samo na hebrejskom.

Aškenazi po pravilu postavljaju nadgrobne spomenike uspravno, a Sefardi horizontalno.

Mesto na groblju gde se sahranjuju neupotrebljive verske knjige zove se *geniza*. Spomenik na *genizi* ukrašen je otvorenom knjigom od kamena.

Na spomenicima potomaka Levija često je uklesan vrč kao simbol njihove funkcije u hramu, a na spomenicima potomaka *kohanim* najčešće su uklesane ruke koje simbolišu njihovo isključivo pravo blagosiljanja.

Nema ujednačenosti u pogledu natpisa na spomenicima. U biblijsko doba nije bilo natpisa. Kasnije su se stavljali kratki kao: "Zihrono livraha" (neka sećanja na njega budu za blagoslov), itd.

Na spomenicima Aškenaza obično stoje hebrejska slova "pe", "tet" - ili "pe", "nun". To su prva slova reči "Po nikbar", i "Po nikbera" - "Ovde je sahranjen/a. (inicijali reči "Po tamun" ili "Po temuna" ili "Po nitman", "Po nitmena mogu značiti i - "Ovde je sakriven", ili "Ovde je sakrivena", što je blaži način da se kaže da je neko pokopan na tom mestu.). Sefardi i za muškarce i za žene stavljaju slova "mem", "kof" ("Mecevet kevura" - nadgrobni spomenik). Na spomeniku se ispisuju kratki nadgrobni natpisi, ime, prezime, datum rođenja i smrti, često sa hebrejskim inicijalima rečenice "Ti je nišmato cerura bicror hahajim" (neka mu duša večno živi).

Talmud i kasnija rabinska literatura prepuni su osvrta na moći koje poseduju mrtvi. Verovalo se da su duše preminulih svesne svega što se dešava na zemlji, i da su upućene u sve pohvale kao i pogrde koje se govore na njihov račun. Takođe se verovalo da one imaju moć da nagrade ili kazne žive ukoliko to smatraju za potrebno. Jedino što nisu u stanju to je da govore. Da bi se premostio jaz i nemogućnost direktne komunikacije između živih i mrtvih postao je običaj da se na kraju posete groblju na grob položi mali kamen, i da se na taj način mrtvima pokaže da ih živi nisu zaboravili. Vremenom je ovaj običaj izgubio svoje izvorne motive bazirane na pukom sujeverju i postao način da se izkaže poštovanje mrtvima. Ostavljen kamen na grobu danas služi i kao znak za prijatelje ili rodbinu da se grob obilazi.

U rabinskoj literaturi nadgrobni spomenik se obično zove *nefeš* (hebr. duša). Prema vrlo raširenom jevrejskom verovanju (naročito kabalista 16. veka), duša neko vreme lebdi iznad mesta gde je osoba sahranjena. Da bi joj se ukazalo dužno poštovanje, kao i da bi joj se ograničio prostor u okviru koga sme da luta, grob se obeležavao podizanjem spomenika.

BET KEVAROT (hebr. groblje)

Za jevrejsko groblje postoji više ulepšanih naziva, kao što su: *bet olam* ili *bet almin* - kuća večnosti, *bet hajim* - kuća života itd. Ovi nazivi proizilaze iz verovanja da su ljudi na ovome svetu samo privremeno, a da im je pravo i trajno boravište na drugom svetu.

Ne zna se da li je u biblijsko vreme postojalo određeno mesto za sahranjivanje mrtvih. U *Bibliji* se navodi da je Abraham sahranio svoju ženu Saru u Mahpelskoj pećini, koja je postala njegova porodična grobnica. (I knjiga Mojsijeva, 23:19-20). Rahela, žena Jakova je sahranjena na putu blizu Betlehema (I knjiga Mojsijeva, 35:19). U talmudsko vreme mrtvi su sahranjivani u pećinama, kamenim grobovima i katakombama.

Posle razorenja Hrama i rasula Jevreja (*galut*), jevrejske opštine su nastojale da imaju vlastita groblja za članove svoje zajednice. Gde to nije bilo moguće opštine su zakupljivale deo opšteg groblja, podizale zid i ograđivale jevrejski deo. Nastojalo se da groblja budu van naselja ali ipak dovoljno blizu da bi se izbeglo prenošenje mrtvaca na daljinu. Jevreji svoja groblja smatraju svetim mestima i odnose se prema njima sa dužnim poštovanjem. Ne ulaze gologlavi, ne puše, ne jedu i ne piju na groblju.

Talmudski rabini nisu pozdravljali prečesto posećivanje groblja. Živi su se često obraćali mrtvima da posreduju za njih radi ispunjenja njihovih želja, što se u judaizmu smatra svetogrdem, jer u molitvama čovek treba da se obraća direktno Bogu. Rabini određuju pogodno vreme za posete groblju. Između ostalog, dozvoljavaju se posete u Elulu mesecu (pre Velikih praznika), zatim u dane između Roš Hašana i Jom Kipura, za Tiša beav, kao i na godišnjicu smrti. Posete su zabranjene na Šabat i praznike.

- Literatura:* *Zbirka pojmova iz judaizma*, pripremio rabin Cadik Danon, izdanje Saveza Jevrejskih opština Beograd, 1988.
 Alfred J. Kolatch, *The Jewish Mourner's Book of Why*, Jonathan David Publishers, Inc. New York, 1993.

